

УДК 930.25:327(477+57)«1930»

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2023.01.48>

Ігор СРІБНЯК

Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

МАТЕРІАЛИ АРХІВНО-СЛІДЧОЇ СПРАВИ ЛІКАРЯ ІВАНА ЗАЙЦЕВА ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ ДІЙСНОСТІ СЕРЕДИНИ 1930-Х РР. В УСРР

Анотація. У статті проведено реконструкцію кількох епізодів з життя і діяльності лікаря Олевського, прикордонного загону в УСРР Івана Зайцева, пов'язаних з подіями навколо його арешту, слідства і засудження за звинуваченням у проведенні антирадянської контрреволюційної діяльності через «проповідання ідей троцькізму». Об'єктом дослідження стала архівно-слідча справа І.Зайцева, яка містить «стандартний» перелік документів (протоколи його допитів, свідчення колег І.Зайцева та ін.). Проведений аналіз матеріалів архівно-слідчої справи І.Зайцева дозволяє стверджувати, що ув'язнивши І. Зайцева радянська влада разом з тим залишалася максимально лояльною до нього, бо він був одним з тих представників радянської «інтелігенції», які фактично були інтегральною частиною тоталітарної радянської системи та використовувалися нею за фахом – в даному випадку в якості лікаря у місці свого ув'язнення. В цій справі як в краплі воли проявилися вибірковість радянського «судочинства» сталінської доби, як зрештою й те, що навіть отримання терміну ув'язнення росіянин як правило не виводило їх поза рамки тоталітарної системи, а радше навпаки – ще міцніше до неї прив'язувало.

Ключові слова: 19-й Олевський прикордонний загін, репресії, терор, архівно-слідча справа, радянські органи держбезпеки.

Ihor SRIBNYAK

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9750-4958>

DOCTOR IVAN ZAITSEV'S ARCHIVAL INVESTIGATIVE CASE MATERIALS AS A SOURCE FOR STUDYING SOVIET LIFE OF THE MID-1930S IN THE UKRAINIAN SOCIALIST SOVIET REPUBLIC

Abstract. *The article reconstructs several episodes from the life and activities of Ivan Zaitsev, a doctor of the Olevsky border detachment in the Ukrainian Soviet Socialist Republic, related to the events surrounding his arrest, investigation and conviction on the charge of conducting anti-Soviet counter-revolutionary activities through «preaching the ideas of Trotskyism». The object of the study was the archival-investigative file of I. Zaitsev, which contains a «standard» list of documents (protocols of his interrogations, testimony of I. Zaitsev's colleagues, etc.). The conducted analysis of the materials of the archival-investigative case of I. Zaitsev allows us to state that after imprisoning I. Zaitsev, the Soviet authorities at the same time remained as loyal as possible to him, because he was one of those representatives of the Soviet «intelligentsia», who were in fact an integral part of the totalitarian Soviet system and were used by it by profession – in this case as a doctor in the place of their imprisonment. In this case, the selectivity of the Soviet «judiciary» of the Stalin era was shown as a drop in the bucket, as well as the fact that even receiving a prison term for Russians, as a rule, did not take them out of the framework of the totalitarian system, but rather on the contrary – tied them even more firmly to it.*

Keywords: *19th Olevsky border detachment, repression, terror, archival and investigative case, Soviet state security agencies.*

Постановка проблеми. 30-ті рр. ХХ ст. посідають в історії України особливе значення, бо саме на цей час припало кілька хвиль репресивних акцій, інспірованих правлячою кремлівською верхівкою, що торкнулися величезної кількості її дійсних та удаваних ворогів. Їх масштаби були дійсно приголомшливими особливо в Україні тому, що Сталіну та його поплічникам усюди марилися вороги радянської влади, які нібито проникли й до «свята святих» – до системи державної безпеки, одним з підрозділів яких була служба охорони кордонів. Пошук «ворогів народу» серед службовців-прикордонників став одним з пріоритетних, що зрештою стосувалося всіх апаратів НКВС.

До числа таких належали послідовники політичних опонентів Сталіна, і насамперед Л. Троцького, а також знищених ним Г. Зінов'єва і Л. Каменєва. В рамках цієї статті здійснена спроба з'ясувати особливості розправи тоталітарної системи над представниками на той час ще не чисельної верстви нової радянської «інтелігенції», які були її опорою в справі русифікації та радянзації національних «окраїн» СРСР.

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика великого терору вже довгий час перебуває у полі уваги багатьох дослідників, зусиллями яких світ побачила ціла низка монографічних видань [Шаповал, 1997; Васильєв & Подкур, 2017] та окремих статей (передусім – на шпальтах профільного з цієї тематики журналу «З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ» [Золотарьов, 1998; Золотарьов, 2017; Жив'юк, 2018; Гула, 2018; Подкур, 2018; Подкур & Лисенко, 2018; Лисенко, 2019]) про його перебіг, натхненників, виконавців, жертв та різних його фігурантів. Різні сюжети з даної проблематики публікувалися на сторінках й часопису «Краєзнавство» [Бажан & Золотарьов, 2013а; Бажан & Золотарьов, 2013b], ставали предметом розгляду на зустрічах українських істориків [Шаповал, 2014].

З числа значної кількості публікацій доцільно відзначити статтю О.Довбні, що стосувалася специфіки проведення кадрових чисток серед співробітників карально-репресивних органів УСРР [Довбня, 2015]. Важливою для вивчення даної теми є стаття Олени Лисенко, в якій авторка, детально вивчивши матеріали архівної кримінально-слідчої справи обвинуваченого, звернула увагу на факти, які свідчили про відсутність його вини, а відтак і про цілковите недотримання норм «соціалістичної законності» під час слідства [Лисенко, 2021].

Мета статті – проведення аналізу документів з архівно-слідчої справи лікаря Івана Зайцева як джерела для вивчення радянської дійсності середини 1930-х рр.

Виклад основного матеріалу. Реконструкцію кількох епізодів з життя лікаря Івана Васильовича Зайцева після його арешту, доцільно розпочати з матеріалів «Довідки про к[онтр]-р[еволюційні] троцькістсько-зінов'євські прояви в частинах УПВО» (Управління прикордонної і внутрішньої охорони НКВС – авт.) від 9.02.1935 р., в якому була присутня інформація про те, що 20.01.1935 р. з боку старшого лікаря Олевського прикордонного загону Івана Зайцева мала місце «троцькістсько-зінов'євська вилазка». Він нібито заявив про своє нерозуміння винесенням судового вироку більшовицьким вождям Григорію Зінов'єву і Льву Каменєву (10 років ув'язнення), а також схвально висловлювався про діяльність Льва Троцького. В матеріалах згадуваної справи виявлено ряд доказів про «антирадянські настрої» І. Зайцева та нібито його готовність виїхати за кордон. З незрозумілих причин розслідування на деякий час було затримано, за що одному з помічників начальника політвідділу Олевського прикордонного загону була оголошена догана [ГДА СБ України, арк.44].

З лютого 1935 р. І. Зайцева було заарештовано. Згідно постанови його звинуватили у проведенні антирадянської контрреволюційної діяльності

через «проповідування ідей троцькізму» за статтею 54.10 ч.1 КК УСРР [Архів УСБУ, арк.1-2]. З анкети обвинуваченого можна дізнатися, що він народився в с. Істобнікі (Рибновського району, Московської області), мав вищу освіту, був безпартійним, одруженим, селянином за походженням. У 1934 р. він вже був засуджений Воєнним трибуналом за халатне відношення до служби на два роки умовно за ст. 206.17 КК УСРР [Архів УСБУ, арк.3, 4].

З протоколу допиту випливає, він походив з селянської родини, господарство батька було середнього достатку (один кінь, інколи – два, корова та сільськогосподарський інвентар). Найману працю в господарстві користувалися лише тоді, коли обвинувачений був дитиною, пізніше його батьки такого вже не практикували. З 16 років І. Зайцев вже працює на одному з місцевих заводів, де залишався до 1915 р. У травні того ж року був мобілізований до царської армії, а восени його відрядили на навчання у військово-фельдшерську школу, яку він закінчив 1916 р. Після цього І.Зайцев проходив службу в одному зі шпиталів (до середини 1917 р.), а тоді був відправлений у якості фельдшера до 4-го Уральського козачого полку. В тому ж році його було демобілізовано, і І.Зайцев отримав можливість повернутися до рідного села (березень 1918 р.).

Вже наступного місяця І. Зайцев поставив себе на службу антиукраїнському більшовицькому режиму – що сталося після його зарахування до складу роти особливого призначення Робочо-Селянської Червоної Армії (РСЧА) в м. Рязань [Архів УСБУ, арк.4-4зв.]. Очевидно, що цей факт приналежності до РСЧА допоміг йому вступити на навчання до Військово-медичної академії, яку він закінчив у 1922 р., після чого був відраджений для проходження служби до Харківського військового госпіталю. У ньому він працював до початку 1930 р., потім був переведений до 283-го стрілецького полку РСЧА. У 1931 р. він отримав нове призначення – молодшого лікаря 25-го прикордонного загону, а вже з жовтня 1933 р. він знаходився в Олевському прикордонному загоні, де займав посаду його старшого лікаря [Архів УСБУ, арк.5].

З протоколу допиту свідка Є. Зайдман, яка працювала помічником лікаря в загоні, можна дізнатися про взаємовідносини І. Зайцева з колегами та його ставлення до роботи. Зокрема, у ньому йдеться про те, що в кінці січня 1935 р. у кабінеті молодшого лікаря на заняттях з підготовки до заліків, де були присутні працівники санітарної частини, в т.ч. й І. Зайцев, молодший лікар В. Матієць обговорював з колегами питання про можливість побудови соціалізму в одній країні (СРСР). І. Зайцев запитав у В. Матійця, чому його думкою ніхто не цікавиться, на що той відповів, що йому не зручно задавати питання старшому лікарю. На це І. Зайцев зауважив: «ну, тоді я сам відповім», і після цього почав говорити про те, що побудувати соціалізм у СРСР неможливо оскільки в своїй основі країна є селянською. В. Матієць, Соломонов та інші присутні були вкрай здивовані таким формулюванням настільки, що В. Матієць навіть запитав: «товаришу старший лікар, що Ви говорите?». Лише після цього Зайцев заявив:

«так стверджував Троцький». Після цього випадку всі присутні продовжили обговорення, а І. Зайцев пішов до штабу загону [Архів УСБУ, арк.6-6зв.].

Є. Зайдман також пригадала про ще один випадок, що відбувся літом 1934 р. теж на заняттях, коли під час перерви вона почула розмову Зайцева з ветлікарем Казанським. При цьому Зайцев також говорив про Троцького та троцькізм, а Казанський з ним сперечався. Після всього почутого в неї «склалося враження, що Зайцев – людина антирадянська та має якісь свої особливі погляди на нашу радянську дійсність». Також вона стверджувала, що взаємовідносини між ними були офіційними, а ставлення І. Зайцева до неї було «ворожим», натомість він мав близькі дружні відносини з помічником лікаря Мельниковим, що було обумовлено спільністю їх поглядів. За свідченнями свідка – вони досить тісно контактували між собою, зверталися один до одного на «ти», Мельников був знайомий з дружиною Зайцева, і як наслідок, І. Зайцев дуже часто доручав йому легшу роботу, натомість інші працівники санчастини та особливо Є. Зайдман, отримували набагато складніші та обтяжливі доручення [Архів УСБУ, арк.7-7зв.].

На питання слідчого стосовно проявів антисемітизму з боку арештованого Є. Зайдман заявили, що «випадків відкритого антисемітизму» стосовно неї та інших працівників санчастини вона не спостерігала, однак антисемітизм І. Зайцева все ж таки «відчувався» у його ставленні стосовно неї та лікаря Юровицького». На її думку, антисемітськими були догани, що були оголошені Юровицькому за різні службові недогляди, а стосовно неї, І.Зайцев намагався знайти якісь недоліки в її роботі, однак йому це не вдавалося, і саме завдяки цьому її не було усунуто з санчастини загону [Архів УСБУ, арк.7зв.-8].

Свідок вказала й на те, що влітку 1934 р. подала про це рапорт начальнику загону Миронову, однак його доля залишилася їй невідома. Причиною цього могло бути те, що Миронов теж підтримував дружні відносини із Зайцевим та його дружиною. Коли слідчий запитав Є. Зайдман про відношення Зайцева до своїх службових обов'язків, то у відповідь почув, що «ставлення було потворним, більш ніж байдужим». Аргументувала вона свою відповідь тим, що обвинувачений зовсім не дбав про покращення стану санітарної частини, «жахливо» ставився до хворих, не пильнував за роботою персоналу санчастини та часто з'являвся на роботі в нетверезому стані. В кінці допиту Зайдман ще вказала на «один характерний момент поведінки Зайцева на зборах перевиборів міськради», під час яких він стосовно кожного виступу вдавався до їдких коментарів, вважав неможливим щось роботи для покращення культурно-побутових умов у місті, «зло іронізував та насміхався» з доповідачів у спілкуванні зі своєю дружиною. Така поведінка І.Зайцева додатково переконали свідка «в антирадянських намірах обвинуваченого» [Архів УСБУ, арк.8зв.-9].

Допитаний в якості свідка молодший лікар загону В. Матієць частково підтвердив свідчення Є. Зайдман, розповівши про різні випадки, що мали місце в його особистому спілкуванні з арештованим І.Зайцевим. Він пригадав

зміст розмови, що відбулася на початку грудня 1934 р., коли після зачитаного в голос В. Матійцем повідомлення в газеті «Правда» про вирок воєнної колегії «контрреволюціонерам та білогвардійцям-терористам» (в справі вбивства першого секретаря Ленінградського обкому ВКП(б) С. Кірова), І. Зайцев в амбулаторії резюмував почуте в наступним чином: «раніше при царизмі, коли вбили царя то 5 чоловік розстрілювали, а тепер десятки і сотні». Свою думку Зайцев не закінчив, заявивши «потім скажу», однак В. Матієць переконаний, що ця фраза була щирою думкою І. Зайцева, яку він висловив вголос. Після цього розмова на цю тему між ними більше не поновлювалась [Архів УСБУ, арк.10-10зв.].

На питання слідчого стосовно проявів антисемітизму у І.Зайцева, В. Матієць відповів лише те, що старший лікар намагався дізнатися в нього, якої той національності, зауваживши при цьому: «я дуже люблю євреїв, люблю з ними працювати, вони такі енергійні, живі», інших випадків він не міг пригадати. Також свідок зауважив, що І. Зайцева було багато випадків халатного ставлення до роботи, що виявлялося у зникненні невикористаних державних коштів, а також у нецільовому використанні запасів медичного спирту [Архів УСБУ, арк.11зв.-12].

У протоколі допиту ще одного свідка – Д.Гордієнка – йдеться про ще один випадок «висловлення контрреволюційних поглядів» І. Зайцевим у канцелярії політчастини загону (20 січня 1935 р.). Останній спочатку спілкувався присутнім там з Лукашевичем у службових справах, але пізніше перейшов до питання про вирок представникам «Московського центру», заявивши: «Зінов'єв і Каменєв довго сидіти не будуть, для них буде амністія, всі великі люди довго не сидять». Після заперечень у цьому зі сторони Лукашевича І.Зайцев додав: «Вони, тобто Зінов'єв і Каменєв, Троцький та інші були в свій час великими людьми на рівні з Леніним». На підтвердження своїх висловлювань Зайцев зауважив, що під час його навчання у Військово-медичній академії в Ленінграді під час відзначення чергової річниці більшовицького перевороту (жовтень 1927 р.) на трибуні поряд з усіма іншими більшовицькими бонзами стояв і Л. Троцький. Причому, як згадував І. Зайцев, одна частина демонстрантів кричала «Хай живе Троцький!», а інша – «Геть Троцького!». Взагалі на думку І.Зайцева «Троцький був чудовим оратором, а Фрунзе в порівнянні з ним був набагато нижче і не такий оратор. Троцький був великий авторитет». Лукашевич ще раз пояснив йому помилковість цих тверджень, однак у всіх присутніх в політчастині загону склалося тверде переконання, що Зайцев залишився при власній думці, на яку «аргументи» Лукашевича жодним чином не могли вплинути [Архів УСБУ, арк.14-15].

Допитані в якості свідків інструктор з політроботи загону Г. Рукавишников та інструктор пропаганди А. Лукашевич підтвердили свідчення Д.Гордієнка про цю розмову, що відбулася в кабінеті політчастини [Архів УСБУ, арк.18-19, 31-32]. Протокол свідчень старшого помічника лікаря загону Ю. Соломонова дозволяє стверджувати, що слідчий вдався до тиску на нього (як на свідка),

після того Ю.Соломонов заявив, що йому не відомі випадки висловлення І. Зайцевим антирадянських поглядів. Коли свідок ствердив, що він не пам'ятає висловлювань І. Зайцева у «троцькістському дусі», оскільки в той день на заняттях погано почувався слідчий запитав наступне: «Значить при Вас, як при члені ВКП(б) можна просувати контрреволюційні погляди і Ви на це не будете реагувати?». У відповідь на це Соломонов заявив, що це не так, проте саме в той день він був у такому стані, що нічого не пам'ятає, але якби щось знав про І. Зайцева, то «повідомив би куди слід» [Архів УСБУ, арк.16-16зв.].

У ще одному протоколі допиту І. Зайцева (від 22 лютого 1935 р.) йому були поставлені уточнюючі питання стосовно минулого його родини, зокрема про заняття його батьком торгівлею, а також про її обсяги та часові рамки. Слідчого також цікавило – яким було господарство батьків за своїм розміром, чи розкуркулювали когось із родичів та чи були вони піддані іншим репресіям, та чи підтримував він зв'язок зі своїми рідними. У протоколі фігурують питання на кшталт того як він розуміє поняття антирадянська діяльність, чи займався такою діяльністю сам обвинувачений та чому ж розуміючи значення цього поняття він припустився проведення «антирадянської агітації» та виявив свої «контрреволюційні переконання» [Архів УСБУ, арк.20-21].

Стосовно показань свідків обвинувачений підтвердив, що вів з ними розмови, однак заперечив таке їх трактування. Зокрема, стосовно обговорення з В. Матійцем вироку «білогвардійцям-контрреволюціонерам» він висловив наступне судження: «репресії стосовно контрреволюціонерів[...] неминучі у разі вбивства [ними] представників радянської влади», і що царський уряд аналогічно розправлявся з революціонерами, коли ті вдавалися до вбивства чільних представників старого режиму. Висловлені І.Зайцевим судження («троцькістське формулювання») на занятті про те, що «захоплення пролетаріатом влади в свої руки неминуче призведе до конфронтації, тобто ворожих відносин з селянством. Тому в Росії, аграрній країні, побудувати соціалізм неможливо» було, за його словами, зроблено навмисно та адресувалося воно в першу чергу помічниці лікаря Є. Зайдман з метою перевірити правильність її політичних поглядів. Стосовно розмови в політчастині він заявив, що ті фрази, на які у свідченнях вказували свідки, буди висловлені в різний час, тому мали інший контекст, а Троцький дійсно мав авторитет в перші роки існування радянської влади [Архів УСБУ, арк.21зв.-23зв.]. В останньому перед судовим слуханням протоколі допиту від 13 березня 1935 р. було зафіксовано, що І. Зайцев не визнав себе винним [Архів УСБУ, арк.33].

Під час судового засідання Зайцев звернувся з проханням додатково допитати в якості свідків В. Мельникова та Г. Гомберга, що було судом задоволено. На запитання щодо суті тверджень В. Мельников заявив, що його висловлювання були лише цитуванням поглядів Троцького. Г. Гомберг не зміг привнести радянським суддям жодної ясності, оскільки стверджував, що вже точно не може пригадати події, які тоді мали місце [Архів УСБУ, арк.42]. Взавши

останнє слово, І. Зайцев просив класифікувати його «антирадянські розмови» не злочином, а помилкою, і відповідно до цього винести вирок [Архів УСБУ, арк.43]. Напевно що суд зважив на це прохання, і хоча й визнав І. Зайцева винним, засудив його до позбавлення волі у ВТТ строком лише на чотири роки без поразки (пораження) в правах [Архів УСБУ, арк.45]. Касаційна скарга подана обвинуваченим не була результативною, відтак попередній вирок лишили в силі [Архів УСБУ, арк.54].

Прикметно, що після свого звільнення 13 грудня 1937 р. Зайцев продовжив працювати лікарем у таборах НКВС, тобто він весь час залишався частиною злочинної тоталітарної системи, побудованої сталінським режимом в окупованій Україні. Про це також свідчить і його заява про реабілітацію, з якою він звернувся 17 жовтня 1938 р. Радянська «феміда» виявилася до нього досить поблажливою, і внаслідок поданого протесту вирок військового трибуналу прикордонної і внутрішньої охорони УСРР було скасовано за відсутністю складу злочину [Архів УСБУ, арк.62-63, 66-67]. В лютому 1959 р. стався останній акорд «хепі енду» – І.Зайцев отримав довідку, яка підтверджувала те, що він був реабілітований [Архів УСБУ, арк.69].

Висновки Життєва доля І. Зайцева не була особливо примітною, радше цілком звичайною, для всіх тих «висуванців» з числа етнічних росіян, яких більшовицька партія відряджала до України задля «цементування» своєї окупаційної влади та проведення радянізації та русифікації місцевого українського населення. Російське походження стало для них своєрідною «охоронною грамотою», тому в розмовах на політичні теми вони могли дозволити собі значно більше ніж українці.

Одних з них й був І.Зайцев, який маючи «ленінградську» освіту та минулі заслуги перед режимом, припускався у своїх висловлюваннях двозначних тверджень. Достеменно невідомо, чи дійсно він поділяв ідеї «троцькістської» опозиції, чи лише намагався справити на підлеглих враження своєю політичною «підкованістю» та «незалежністю» суджень. Для суддів військового трибуналу це було несуттєвим, проте його російське походження спонукало їх винести І.Зайцеву максимально пом'якшений вирок (чотири роки ув'язнення).

Привертає увагу й можливий прихований антисемітизм І.Зайцева, який опосередковано виявив себе у матеріалах архівно-слідчої справи в одній з його фраз (про особливу сильну «любов» її фігуранта до євреїв). Дехто зі свідків заявляв про його упереджене ставлення до колег-євреїв під час його професійної діяльності, але можливо ще це була спроба особисто поквитатися з ним. Зрештою, хоча І.Зайцев не робив відверто антисемітських заяв, сама тональність його свідчень під час допитів вказує на зверхнє ставлення до «іногородців» (українців та євреїв), що були притаманні більшості росіян.

Засудивши І. Зайцева, радянська влада разом з тим залишалася максимально лояльною до нього, тим більше що й сам в'язень не створював для неї жодних додаткових проблем, працюючи (швидше за все) за своєю спеціальністю у місці свого ув'язнення. Система підтримувала «своїх» (без

різниці – чи були вони в'язнями чи «вертухаями»), в чому власне переконає стрімкість скасування вироку І. Зайцеву за відсутністю складу злочину. У цій справі, як у краплі води, проявилася вибірковість радянського «судочинства» сталінської доби, як зрештою й те, що навіть отримання росіянином терміну ув'язнення, як правило, не виводило його поза рамки тоталітарної системи, а радше навпаки – ще міцніше до неї прив'язувало, роблячи з нього невід'ємну її частину.

Список літератури

1. Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області. Спр.7947п.
2. Бажан О., Золотарьов В. Висуванець Миколи Єжова або Траєкторія злету та падіння капітана державної безпеки Олексія Долгушева // *Краєзнавство*. 2013. № 4. С. 233–245.
3. Бажан О., Золотарьов В. «Несу моральну відповідальність за викривлення в органах МВС...», або історія покарання ексекutora «масового терору» І. А. Шапіро у часи «хрущовської відлиги» // *Краєзнавство*. 2013, № 3. С. 172–173.
4. Васильєв В., Подкур Р. *Радянські карателі. Співробітники НКВС виконавці «Великого терору» на Поділлі*. К., 2017. 240 с.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України. Ф.16. Оп.1. Спр.52.
6. Гула С. Соціально-психологічний портрет співробітника радянських органів державної безпеки на Поділлі (1928–1938 рр.) // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2018. № 2 (50). С. 188–121.
7. Довбня О. Притягнення співробітників УНКВС по Ворошиловградській області до кримінальної відповідальності за порушення «соціалістичної законності» під час «Великого терору» // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. К., 2015. № 2 (45). С.258-298.
8. Жив'юк А. «Використані та викинуті»... на Західну Україну: виконавці Великого терору як «радянізатори» Рівненської області (1939-1941 рр.) // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2018. № 2 (50). С. 69–122.
9. Золотарьов В.А. *Олександр Успенський: особа, час, оточення*. Харків, 2004. 366 с.
10. Золотарьов В.А. Заручник системи: Я. Камінський // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 1998. № 1/2 (6/7). С. 286–304.
11. Золотарьов В. Репресії серед співробітників державної безпеки УРСР у 1936–1941 рр.: персоналізовано-статистичний аналіз // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2017. № 2 (48). С. 156–217.
12. Лисенко О. Вороги чи свідки: покарання співробітників УНКВС по Чернігівській області після завершення Великого терору // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2019. № 1 (51). С. 194–219.
13. Лисенко О. Маніпуляція компрометуючою інформацією як метод фальсифікації слідства в умовах Великого терору (на прикладі

- архівно-кримінальної справи на А. Геплера) // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. К., 2021. № 2 (56). С.163-185.
14. Подкур Р. «Наша партія є державною партією, партія, що керує державою...»: виконавець рішень Компартії полковник держбезпеки В. Майструк // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2018. № 1 (49). С. 5–71;
 15. Подкур Р., Лисенко О. Жертва, свідок чи виконавець? Кримінальна справа на співробітника УНКВС по Чернігівській області Я. Баутіна // *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2018. № 2 (50). С. 25–68;
 16. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. *ЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи*. К., 1997. 608 с.;
 17. Шаповал Ю. Всеволод Балицький: доля спецслужби крізь долю її керівника // *Радянські органи державної безпеки в Україні (1918–1991 рр.): історія, структура, функції*. Матеріали круглого столу, 19 грудня 2013 р., м. Київ / упоряд. О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. К., 2014. С. 378–422.

References

1. Arkhiv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy v Zhytomyrskii oblasti [Archive of the Office of the Security Service of Ukraine in the Zhytomyr region]. Spr.7947p. (in Ukrainian)
2. Bazhan O., Zolotarov V. Vysuvanets Mykoly Yezhova abo Traiektoriia zletu ta padinnia kapitana derzhavnoi bezpeky Oleksiia Dolhusheva [The nominee of Mykola Yezhov or the trajectory of the rise and fall of the state security captain Oleksiy Dolgushev] *Kraieznavstvo*. 2013. № 4. S.233–245. (in Ukrainian)
3. Bazhan O., Zolotarov V. «Nesu moralnu vidpovidalnist za vykryvlennia v orhanakh MVS...», abo istoriia pokarannia ekzekutora «masovoho teroru» I. A. Shapiro u chasy «khrushchovskoi vidlyhy» [«I bear moral responsibility for distortions in the bodies of the Ministry of Internal Affairs...», or the story of the punishment of the executor of «mass terror» I. A. Shapiro during the «Khrushchev thaw»] *Kraieznavstvo*. 2013, № 3. S.172–173. (in Ukrainian)
4. Vasyliiev V., Podkur R. *Radianski karateli. Spivrobotnyky NKVS vykonavtsi «Velykoho teroru» na Podilli* [Soviet punishers. Employees of the NKVD, perpetrators of the «Great Terror» in Podillya]. K., 2017. 240 s. (in Ukrainian)
5. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine]. F.16. Op.1. Spr.52. (in Ukrainian)
6. Hula S. Sotsialno-psykholohichniy portret spivrobotnyka radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky na Podilli (1928–1938 rr.) [Socio-psychological portrait of an employee of the Soviet state security bodies in Podil (1928–1938)] *Z arkhiviv VUCHK–HPU–NKVD–KHB*. 2018. № 2 (50). S. 188–121. (in Ukrainian)
7. Dovbnia O. Prytiahnennia spivrobotnykiv UNKVS po Voroshylovhradskii oblasti do kryminalnoi vidpovidalnosti za porushennia «sotsialistychnoi

- zakonnosti» pid chas «Velykoho teroru» [Bringing UNKVS employees in Voroshilovgrad region to criminal responsibility for violating «socialist legality» during the «Great Terror»] *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*. K., 2015. № 2 (45). S.258-298. (in Ukrainian)
8. Zhyviuk A. «Vykorystani ta vykynuti»... na Zakhidnu Ukrainu: vykonavtsi Velykoho teroru yak «radianizatory» Rivnenskoï oblasti (1939-1941 rr.) [«Used and thrown away...» in Western Ukraine: perpetrators of the Great Terror as «Sovietizers» of the Rivne region (1939-1941)] *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*. 2018. № 2 (50). S.69–122. (in Ukrainian)
 9. Zolotarov V.A. *Oleksandr Uspenskyi: osoba, chas, otochennia* [Oleksandr Uspenskyi: person, time, environment]. Kharkiv, 2004. 366 s.
 10. Zolotarov V.A. Zaruchnyk systemy: Ya. Kaminskyi. [Hostage of the system: Ya. Kaminsky] *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*. 1998. № 1/2 (6/7). S. 286–304. (in Ukrainian)
 11. Zolotarov V. Represii sered spivrobitnykiv derzhavnoi bezpeky URSR u 1936–1941 rr.: personalizovano-statystychnyi analiz [Repression among state security employees of the Ukrainian SSR in 1936–1941: a personalized statistical analysis] *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*. 2017. № 2 (48). S. 156–217. (in Ukrainian)
 12. Lysenko O. Vorohy chy svidky: pokarannia spivrobitnykiv UNKVS po Chernihivskii oblasti pislia zavershennia Velykoho teroru [Enemies or witnesses: punishment of UNKVS employees in Chernihiv region after the end of the Great Terror] *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*. 2019. № 1 (51). S. 194–219. (in Ukrainian)
 13. Lysenko O. Manipuliatsiia komprometuiuchoiu informatsiieiu yak metod falsyfikatsii slidstva v umovakh Velykoho teroru (na prykladi arkhivno-kryminalnoi spravy na A. Hepliera) [Manipulation of compromising information as a method of falsifying the investigation in the conditions of the Great Terror (on the example of the archival-criminal case against A. Heplier)] *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*. K., 2021. № 2 (56). S.163-185. (in Ukrainian)
 14. Podkur R. «Nasha partiia ye derzhavnoiu partiieiu, partiia, shcho kerue derzhavoiu...»: vykonavets rishen Kompartii polkovnyk derzhbezpeky V. Mastruk [«Our party is a state party, a party that governs the state...»: executor of decisions of the Communist Party, Colonel of State Security V. Mastruk] *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*. 2018. № 1 (49). S. 5–71. (in Ukrainian)
 15. Podkur R., Lysenko O. Zhertva, svidok chy vykonavets? Kryminalna sprava na spivrobitnyka UNKVS po Chernihivskii oblasti Ya. Bautina [Victim, witness or perpetrator? Criminal case against Y. Bautin, an employee of the UNKVS in the Chernihiv region] *Z arkhiviv VUChK–HPU–NKVD–KHB*. 2018. № 2 (50). S. 25–68. (in Ukrainian)

-
16. Shapoval Yu, Prystaiko V., Zolotarov V. *ChK–GPU–NKVD v Ukraini: osoby, fakty, dokumenty* [Cheka–GPU–NKVD in Ukraine: individuals, facts, documents]. K., 1997. 608 s. (in Ukrainian)
 17. Shapoval Yu. Vsevolod Balytskyi: dolia spetssluzhby kriz doliu yii kerivnyka [Vsevolod Balytskyi: the fate of the special service through the fate of its leader] *Radianski orhany derzhavnoi bezpeky v Ukraini (1918–1991 rr.) istoriia, struktura, funktsii*. Materialy kruhloho stolu, 19 hrudnia 2013 r., m. Kyiv / uporiad. O. H. Bazhan, R. Yu. Podkur. K., 2014. S. 378–422. (in Ukrainian)